

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебашиек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:

НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:

ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРЗИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:

СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катјарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ

У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ КРОЗ ПРИЗМУ

АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиковић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ

СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:

ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ EAST-WEST STREET

ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:

ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ ПСАЛАМ 44 / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ДНЕВНИК ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Јована Д. Стојановић¹

Мастер историјар

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА – ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ

Циљ рада јесте да се кроз дело Давида Албахарија укаже на могућности сагледавање Холокауста као времена страдања и начина на који су нацистичка идеологија и поступање према Јеврејима мењали психолошки профил жртава и злочинаца. Кристалисање профила, карактерних и физичких особина представника немачког *Надчовека* биће супротстављено свести жртве, њеној деперсонализацији, дехуманизацији и физичком истребљењу – и све то у једном простору – у Јеврејском логору Земун. Рад се бави и феноменом зла у одређеном простору и времену – у тренуцима највећег страдања јеврејског народа на тлу Европе. Трансформација изазвана злом епохалних размера ствара у делу Давида Албахарија два дијаметрално супротна света, која се спајају и прожимају и у различитости почињу да личе и као лице смрти и његовог налчије утискују се у свести друге генерације деце преживелих у виду белега, наслеђене трауме која ће такође бити узета у разматрање.

Кључне речи: злочинци, жртве, траума, друга генерација, постмодерна књижевност, Јеврејски логор - Земун, душегупка

Албахаријев роман *Гец и Мајер* представља прави пример тражења истине и преиспитивање историје као једног њеног сегмента. Тражећи место свог приповедача у породичној историји међу гранама породичног стабла, он изнова отвара Пандорину кутију из које се помаља Београд, чија светла личе на свеће заточеницима у Јеврејском логору Земун.

Узевши пламен свеће као симболику, прича о Београду и логору Сајмиште јесте прича о граду живих и логору на његовој територији – граду у малом, у коме сви становници на левој обали Саве чекају свој дан за умирање. Град светлости и живота оглушује се о град умирућих, не види их, оглушује се на позиве за помоћ, желећи да се отараси терета и мириса смрти.

Док за логораше време стоји, немачки непосредни терор уплашио је становнике Београда у коме живот и време теку – речи су се заледиле или су оковане страхом. Историјска перспектива, потпуно је промењена, величанствена капија Сајма под чијим су се кровом у међуратним годинама могла видети највећа културна достигнућа и где су се преплитали фрагменти модерности и традиције као последњи чин истребљења претворена је у губилиште јеврејских жена, деце и старца.

На месту где се додирују или сударају два света, Албахари суочава крвнике и жртве, као лице и налчије смрти у једном истом огледалу. Писац позива на одговорност, и сам се осећајући одговорним да говори у име умрлих. Наратор, али и сам писац, боре се за имена и душе својих ближњих који су нестали. Њихова је смрт пак везивно ткиво реалног и метафизичког времена, живот преживелих логораша и њихове деце врти се у кругу оивиченом смртима из прошлости, које покушавају да осмисле и које се у њиховим рефлексима јављају без позива у виду лутајућег бола, који се смањује, али никада не ишчезава.

1 jovanast74@gmail.com

Не, није наратор сам у томе, земља се отворила и затворила над главама и душама јеврејских жртава директног терора или их је дочекала спремна, када се завршило „последње путовање” – од Сајмишта преко београдских улица до Јајинаца, свака је јеврејска породица имала некога за ким је жалила.

Потклубучена земља после кише имала је симболику смрти и кривице онога ко је остао жив и могао да жали. Није у болу био само јеврејски Београд – у читавој Европи земља се тресла и померала, идеолошка потка нациста била је оличена у намери да се објави рат до истребљења јеврејству Европе и света (Бауер 2001). Пре закона из Нирнберга, пре жутих трака, принудног рада, сегрегације, изошптавања из економског, политичког и културног живота, пре нумерус клау-суса – постојала је убилачка намера. У тренуцима када је описивао „своју борбу”, Хитлер је имао на уму уништење читавог јеврејског народа.

Суочен са том чињеницом, наратор призива за сведоке историјска документа и фрагменте успомена, имена, улице у којима су живели његови рођаци и у том тренутку историја постаје попут празних квадратића недовољно фрагментирана, а документарни слојеви приче померају се у страну и уступају место метафичкији и време у којем се прича одвија прелази из реалног историјског у метавреме. Једина константа остаје смрт, која се као мотив провлачи кроз читав роман.

Смрт описана у роману слична је оној која се људима дешавала у реалности, блиска, палпативна. Присутна у свакодневном таворењу жртава и као опсесија у уму Албахаријевог главног јунака. Опседнутост смрћу, страдањем и страхом од ишчекивања самртног часа као тренутка када тело прелази из једног у друго агрегатно стање, наводи наратора да у помоћ позове историју и имагинацију, док је смрт сама по себи сведочанство о потонулим и несталим.

Из тог сведочанства о смрти помаћају се фрагменти историје који ће бити темељ главном јунаку који сам међу архивским списима и књигама врши некакви врсту истражног поступка у којем ће се у улози сведока наћи жртве, а у улози окривљених непосредни егзекутори Гец и Мајер, возачи камиона марке Заурер који у Београду преспљају издувну цев камиона и пуштају гас у херметички затворен део камиона, убијајући „товар” удисањем отровног испарења.

Запремина „товара”, радосног што је кренуо на пут у измишљени логор у Румунији или Пољској, како је обећао Андорфер, заповедник логора, могла се састојати од скушине од 50 мушких или од 80 до 100 душа жена и деце, које су се подизале ка небу у Јајинцима, можда осетивши смрт што наступа у неких 15 минута као потпуно ослобођење од патњи. Можда је заиста смрт тим душама представљала слободу – јер шта је минут удисања отровних материја и реакција хемоглобина са угљендиоксидом у поређењу са данима глади, крви и урина које се разливају по лицу? Шта је тих петнаест минута патње према дугим зимама у којима се кожа одваја од меса и костију на лактовима? Можда је смрт дуго прижељкивани мир или благослов у коме жива душа не зна колико је смрт близу, поштеђена је ишчекивања самртног часа што из психичког прелази у јасан физички бол на средини тела где, кажу, станује јединствени оштри јеврејски дух.

Ови анђели смрти или сама смрт указују се човеку, који прича и суди, али они заувек остају без лица, без имена, свесни своје вредности, свог посла и света који стварају, они свој товар не зову људима, нити душама, јер да та деца жене и старци имају душу не би се нашли у стражњем делу камиона за дезинсекцију, можда истог оног који је на крилима еугенике, четрдесетих година у смрт однео на десетине хиљада умно и физички оболелих Немаца у операцији еутаназije или у процесу унутрашње „катарзе” велике немачке нације. Није ли било неке чудне

ироније у томе што је мотор марке Заурер као чудо немачке аутомобилске индустрије, 1938. године био представљен баш на Сајму у Београду² – није ли управо то ружни, прећутни споразум модерности историје и судбине?

Ипак у камиону су се налазили људи који су веровали да заиста некуда одлазе далеко од хладноће, болести и глади. Сами су улазили у чисту унутрашњост возила, у мраку су додиривали тела до себе како би се уверили да нису сами и слепи. Прве скупине заточеника одлазиле су на пут без повратка, задовољне што напуштају свет оивичен бодљикавом жицом у коме свака особа има право на квадратни метар животног простора испуњен понижењима, нагим телима, натопљен мирисом људских тела и врсковима.

Кретање је имало симболику живота и достојанство и смрт тих људи, који су обучени седели у задњем делу камиона, била је достојанственија од нагости тела пред стрељачким водом која је имала улогу деперсонализације непосредно пре тренутка физичког нестајања.

Гец и Мајер нису марили за те скупине тела које ће из камиона до свеже ископаних рака носити пет или седам српских заточеника. Они нису имали контакта са смрћу која дотиче лешеве, који падају један преко другог у грчу. Они су били обични људи, обични војници, смрт није била за њих, они су је доносили другима једном, а понекад и двапут у дану. Смрт из задњег дела камиона за њих је имала само звук, крикове, крклање, ударац ногом, пренула их је из мисли из обичних човекових војничких размишљања из снова. Када би се звукови из затвореног дела камиона, као из затвореног саркофага утихнули, учмали се живот војника у Београду настављао.

Можда им је престоница окупиране Србије личила на хадску провинцију, у поређењу са пасторалним родним местима у унутрашњости Немачке или пак Аустрије у којој је бар једног од њих чекала жена, која није знала ништа о послу који он обавља у граду обележених, осуђених на смрт: становника Јеврејског логора Земун. Скривање истине од вољених људи у рату је уобичајено и учестало – чак се чини да са протицањем времена бива признато као легитиман облик заборав. Заборав је заправо био отклон од мржње коју осећају ближњи када схвате да живе или спавају са убицом, који је њихов једини син, вољени супруг и брижан отац. Нису о томе мислили Гец и Мајер, они су веровали у победу Рајха и нису размишљали о времену када ће, ако преживе рат, морати да се суоче са прошлешћу у којој су сејали смрт ако их каква болест што одузима памћење не ослободи греха.

Уистину, тешко је признати својим ближњима да је за заточенике Сајмишта лице члана њихове породице било лице смрти, лице опсенара који их у гасном камиону одвози у неки нови, бољи замишљени логор у Русији или Румунији.

Били су жртве заблуде, истина је да су Гец и Мајер знали какав их посао чека, били су експерти у томе, а не само шрафови механизма како каже Албахари. Упознали су свој посао од јануара до априла, прелазећи у душегупки руту од капија логора преко београдске калдрме до Јајинаца где су их чекала она петорица или седморица Срба, које су додиривали укочени мртви прсти, показујући им да су и сами жртве заблуде. И они ће умрети ту, у Србији и Београду, баш као и 90 процената Јевреја који су живели на тим просторима и нестали до половине друге године рата. Док су логораше све своје наде полагали у неизвесну будућност, реалност је била да је душегупка чак 65 пута тога пролећа прелазила свој пут на којем су људске душе напуштале тело и претварале се у светлуцаве етеричне душе.

² О представљању овог модела види *Politika* од 15. марта 1938, стр. 7.

У тренуцима у којима је Андорфер стварао машинерију заблуде, машинерију коју је покретао тамносиви камион марке Заурер, радио је беспрекорно, немачки тачно, како процес модернизације и омасовљења смрти Јевреја и осталих непријатеља Рајха, али пре свега Јевреја, не би стао и изгубио свој замајац.

У том смислу пређен је велики пут на коме су у периоду од августа до новембра 1941. године у старој касарни Топовске шупе живот изгубили сви јеврејски мушкарци од 15 до 60 година, као и све Јеврејке са 919-оро деце од чега је било 76-оро одојчади и 777 мушкараца који су од Сајмишта одведени у смрт у покретној гасној комори (Цветковић 2021: 145).

Није пролеће што је мирисало на смрт додиривало Геца или можда Мајера, они су мислили на кћерку са упаљеним грлом, на лет авионом, на близину ратишта за којом је чезнуо Андорфер. Нису мислили на смрт на коју су чекали Јевреји, знали су они када су дошли на Сајмиште да су важни пионири будућих фабрика смрти, нису показивали слабост, само су разбили рутину. Уласком у логор и дељењем чоколадних бомбона деци један од њих разбијао је рутину или је покушавао да се зближи са жртвом, да осети како јој шећер струји кроз вене и да ли се та брзина може мерити са брзином гаса што улази у плућа.

Да ли ти потези представљају одраз човечности и слабости према деци или лукави официр СС-а увлачи благословене у незнању жртве у своју замку и показује да је супериорнији? Да ли се његова психа, уморна од убијања, мења под теретом тела мртве деце? Не треба веровати у доброту човека коме линија зла иде кроз срце. Да након зла долази покајање, не би се сложио Кристофер Браунинг, који у чланку *Камион душегубица на Сајмишту* (1992) и студији *Обични људи* (1983) пише о случају Србије и Пољске.

Ипак приповедач се осећа усамљено, живећи са сенком Геца и Мајера. Није их никада видео, може само да их замисли као људе без лица са црвеним уснама попут мртвих усана њихових жртава, међу којим се налази и више од 60 његових рођака.

Недостатак информација о злочинцима постављен је насупрот битисања његових убијених рођака. Игра празнине и пуноће намеће му трагање за одговором на питање 'ко сам ја' и води га у лудило-. На трен постоје Гец или Мајер, понекад Хајим, лекар некадашње јеврејске болнице. Ум га увлачи у игру идентитета у којој су сада и његови ученици. На часу гласно прича о Гецу и Мајеру, док га ученици са правом питају ко су они и шта су написали. Одговара да су песници, одгурнувши од себе спознају да је стварање стихова и уклапање метрике посао за вука самотњака. Наратор помиње њих, Геца и Мајера или Мајера и Геца, као једног човека, као хиљаде људи који газе Европу и певају песму смрти. Кроз нарацију о песми смрти, он говори о једноличности и једнообразности нацистичких убица, који понесени својим аспирацијама ниже средње класе понижавају људска бића, обесмишљавају им животе и креирају смрти. То чине можда баш зато да би испунили свој живот смислом и новцем. Уживају у убијању породица, цеђењу животних сокова, а онда се сломе као осовина на Зауреру или им просто истекне рок службе и нестану. У томе је њихова предност у скривању. Они су убице без лица, могу бити било ко и нико, можда их нико не памти, као што их и наратор не памти, муче га само уморства која су починили.

У томе и јесте сва баналност зла, оно се претвара, трансформише из једног облика у други, мења лица. У једном тренутку то може бити Ајхманово лице на суђењу у Јерусалиму, у другом лица Геца и Мајера, али кога брига за убице са балканског фронта. Балкан је за Рајх био само транзит до празног животног

простора, извориште сировина, земља на којој су живели дивљаци Срби и Јевреји. Никога није било брига за есесовце који су у Србији спроводили коначно решење, они су били само обични војници, обичне звери, а нико осим Шефера није имао значајнију каријеру.

Наратор и ученици пролазе пут од Сајмишта до Јајинаца, у театру трауме чекајући смрт. У уму човека који стоји пред сликом породичног стабла рађа се лик Адама³, дечака који краде гас маску и преживљава путовање душегупком, али га убија тежина метка и он пада сасвим полако.

Оживљавањем и смрћу Адама Албахари врши деконструкцију интимног света жртава, раздваја их од особа које су волели и предмета који су за њих имали интимну вредност. У театру трауме они свог главног протагонисту суочавају и са глађу, која је, уместо да то учине Гец и Мајер, убила десет процената логораша. На тај начин аутор прустовски говори о следовању хране (млека) да нам се чини да се укус милерама на језику наратора може изједначити са укусом Прустовог колачића у чају.

Чини се да у читавом роману и уму наратора и писца коезистирају не два, већ три потпуно различита света. Свет жртава чије се душе подижу ка небу у Јајинцима и удишу слободу. У том је свету све познато – бројка од 5200 душа које је појео Јуденлагер Землин, љуштуре њихових тела које су носили њихови сапатници полако и пажљиво као да плешу са мртвима и пазе да их не повреду. То је безгласан свет, у коме нема речи нити писама⁴. Тишину ремети још само нема прозивка и шуштање заборава што прети да потопи још једном умрле и све нас који, ненамерно, не изговарамо готово сва пописана имена.

Између истинског времена и времена као метафизичке константе стоји главни јунак, наратор, који живи три различита живота: први улазећи у себе, други узимајући перспективу Геца и Мајера, који причају гласно размењујући речи и чији наратив наликује на документарни, јасан и трећи када одјекне јаук рођака жртве. У том тренутку протагониста као да пита: „Зашто се нисам убио?” Он опет замишља смрт, овога пута своју, па као и нестали рођаци остаје да чека да она дође по њега. Терет преживелог гуши га под грлом и он одлучује да ћути.

У трећем имагинарном свету читалац је увучен у театар трауме. Он стоји насупрот жртава Геца и Мајера и уплаканих ученика, посматрајући како се испред њега из хрпе историјских чињеница помаља крвава повратна спрега, која у оквиру „Коначног решења” и Београда и Србије чистих од Јевреја израња испред његових очију. Једни наспрам других сада стоје убице које се диве свом злочину и они над којима је злочин почињен, као и њихови ближњи.

Читалац који прима поруку може се запитати: Шта после Логора Сајмиште? Шта после земље која се потклобучила на местима страдања у Београду и око њега? Шта бисмо рекли Гецу и Мајеру ако су још увек живи или људима који баштине њихову идеологију и вредносне ставове? Можда бисмо их гледали из угла своје другости или бисмо попут Левинаса само шапнули: „Други ме се тиче”. Да ли бисмо их гледали у очи и слушали како им плућа шиште без ваздуха, ћутали бисмо? Можда бисмо им рекли: „Ми се сећамо!” Једно је сигурно – гледали бисмо их онако како би их гледао Американац, па и Албахари, неспреман да нацистичку прошлост Немачке види као Геца и Мајера у белим кошуљама и панталонама,

3 На хебрејском и арапском значи човек.

4 Писма Хилде Дајч јесу порука у боци која плута Савом. Писма Хилде Дајч доступна су на сајтовима <<http://www.starosajmiste.info/sr/>>. 21. 6. 2022, <<http://www.semmlin.info/>>. 21. 6. 2022.

умивене и опране од свих грехова, опијене свежим пролећним ваздухом. То нам не би допустила наша савест и сви путници из Заурера.

Историја инспирише – верујем да не постоји већа истина од ове реченице, осим можда вредносног суда да историја обавезује. Она обавезује, али на шта? На бежање од сопствене судбине или вечито бежање од ње. Ако у разматрање узмемо премису да у неком круцијалном тренутку постајемо сопствена судбина пред феноменом зла, остаје нам да се питамо да ли су жртве могле реаговати другачије у време када се зло само наслућивало. Да ли су могли устати пре но што их је чизма нацистичке идеологије шутнула у талог срушене цивилизације из кога више нису могли да устану? Можда их је љубав учинила слабима, ни најоштрија, најбриткија јеврејска мисао није могла против љубави. Асимилација и еманципација, укоренењост јеврејске заједнице у културном, друштвеном и политичком бићу Србије и Југославије учинила је Јевреје сигурним. Ипак, човек је само човек и најрањивији је када је уљуљкан у сопственој сигурности. Уморни од прогона и погрома, чинило им се да су у ћудљивом Београду нашли мир. Сведоци, који су игром случаја преживели Холокауст, говорили су да не могу напустити своје домове и синагоге, свој јеврејски идентитет утемељен у вери и традицији или пак онај нови секуларни што подлеже сталном преиспитивању и трагању.

По сопственом признању надали су се да ће се нагодити са Рајхом чије су заставе злослутно висиле изнад глава посетилаца немачког павиљона на Београдском сајму, на левој обали Саве у касно лето 1937. године. Криви без кривице, обележени печатом другости, злим погледом или жутом траком, нису могли отићи и оставити своја гробља у којима су лежали Јевреји, хероји који су умрли за Србију у Великом рату. Нису се покренули ни када су јеврејске избеглице, после Кристалне ноћи, прешле преко Југославије и Србије. Нису кренули за својом судбином, нити су покушали да је промене јер тешко је, како каже Албахари у *Гецу и Мајеру*, оставити дом и кренути у непознато једног прохладног дана.

Нису били налик Албахаријевом Адаму (човеку) који као плод фикције није имао шта да изгуби – у стварности људи предодређених да постану жртве, све је било другачије. Мада се Адамова исписана судбина није много разликовала од њихове стварне, осим специфичности да је дечак преживео вожњу до звезда у Зауреру, јер је имао гас маску, али није преживео тежину метка, топлину крви и близину смрти још онога дана када је стајао нагнут над телом мртве старице.

Ипак, немачка ревност у тражењу ефикаснијих, економичнијих и „хуманијих“ начина убијања жртава учинила је да се пут до губилишта завршавао хиљадама па чак и милионима идентичних смрти јеврејских мушкараца, жена и деце. Зашто онда и Адамова смрт из метафикције не би личила на смрт жртве Холокауста на Балкану? У томе ваљда јесте магична привлачност метафикције у комуникацији са читаоцем. Ликови који ходају на граници све три временске константе говоре универзалним језиком разумљивим за све, а не само за публику утемељену у науци. Историја и документ остају само љуштурска, темељ приче, а ликови на крајњим рубовима добра и зла живе своје животе.

Подељени су имагинарни и стварни свет, између њих је понор, у том понору стоје аутор и читалац и труде се да памте историју и причу једног логора и гледају се у огледалу као лик и одраз. Тамо негде иза огледала налази се истина што стење под теретом трауме Холокауста писаца друге генерације, сударају се ауторов макро и микросвет. Његово људско и уметничко ја враћа се на место злочина у таму логора коју само повремено разбијају бљескови града са друге стране реке и покушава да добије одговор на питање ко сам ја?

Незадовољан одговором „човек-писац”, он свом главном јунаку допушта да уђе у логор Землин, да логор окује његове нервне синапсе и одведе га међу жене, децу и старце, који мирно улазе у тамносиви камион. Жеља за кретањем вуче их – одлазак са губилишта главни је циљ, уједно и једина нада и у тренуцима када је свима јасно да наде нема, као ни пресељења.

Чак и у моментима када се тајна смрти у душегупки открила пред Јеврејима Београда није било већег отпора. Смрт је представљала слободу и/или једини излаз из пакла. Ни тада није било побуне, ни страха, али је међу заточеницима и егзекуторима до последњег дана, до последње вожње, постојала крвава повратна спрега коју је Давид Албахари приказао у роману *Геџ и Мајер*.

Након Холокауста, настало је много књижевних дела која су се бавила психологијом заточеника, логораша у затвореном простору. Али мало се писаца, попут Албахарија, бавило егзекуторима који су стајали са оне стране жице или нишана и мирно живели живот који су другима одузимали. Злочинци су, чини се, остављени суду времена и историје. Истражни поступци права и историјске науке бавили су се питањем баналности зла и опет су на историјску сцену довели сведоке и поставили питање сведочења и сведочанства у, од памтивека одређеном троуглу: Бог-судија, жртва или сведок, злочинац – злочин и казна. Као по наследном реду, сведочанство у књижевност после жртава Холокауста унела су њихова деца. Писци друге генерације писали су тражећи себе у испреплетаним крвним линијама и у сврху личног исцељења од наслеђене или генетски пренете трауме. Писали су о искуству својих родитеља и последицама тог искуства, које су се појавиле са првим данима слободе. Писци друге генерације, често у зрелим годинама, дотицали су се искустава својих крњих породица, уплаканих људи без кућа, без домова јер туђа кућа није дом, и сами су били виктимизовани траумом али нису писали о злочинцима.

Наратив, било књижевни или научни, у коме нема убица и њихових психолошких профила, није потпун. Такав наратив окрњен је и недоступан за памћење, сећање, едукацију или просту рецепцију. Прича о Холокаусту у свету, на Балкану и у Србији, не би била потпуна јер како говорити о времену масовних убистава, масовних гробница и губилишта, уколико се не говори о убицама. Говорити о логору, који је Албахари реалистично приказао, откривајући страстишта споља и изнутра, а не споменути Геџа и Мајера била би фатална грешка јер су они и Заурер били прекретница у начину убијања на Балкану. По средини крваве повратне спреге што је на простору Балкана у време Холокауста везивала жртве и целате, стајали су Геџ и Мајер који су у смрт одвели сву јеврејску децу, жене и старце.

Иако се дефинише као постмеморија, метафикција Давида Албахарија *Геџ и Мајер* може због своје документарне окоснице и реалистичног приказа живота и начина умирања у јеврејском логору у Земуну послужити у едукативне сврхе на тему Холокауста и коначног решења јеврејског питања у Србији. Овај роман има запажено место на књижевној мапи Европе, у оквиру репрезентације Холокауста, јер даје комплексан увид у специфичности начина истребљења готово читаве јеврејске популације у Београду и на територији читаве Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Албахари 2015: Д. Албахари, *Геџ и Мајер*, Београд: Чаробна Књига.
- Асман 2019: А. Asman, *Oblici zaborava*, Београд: Biblioteka XX vek.
- Асман 2011: А. Asman, *Duga senka prošlosti*, Београд: Biblioteka XX vek.
- Амери 2000: Ž. Ameri, Resentimani, *РЕС*, *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*, Београд: Samizdat B92, 143–153.
- Арент 2000: Н. Arent, Ajhman u Jerusalemu: Izveštaj o banalnosti zla, Београд: Samizdat B92.
- Бајфорд 2011: Ј. Bajford, *Staro Sajmište – Mesto sećanja, mesto zaborava i mesto sporenja*, Београдски центар за људска права.
- Бауер 2001: Y. Bauer, Comparisons With Other Genocides, in: *Rethinking Holocaust*, New Haven and London: Yale University Press.
- Браунинг 1992: К. Brauning, Kamion dušegupka na Sajmištu, *Zbornik JIM*, br. 6, 414–428.
- Браунинг 1983: Ch. Browning, The Final Solution in Serbia. The Semlin Judenlager – Case Study, *Yad Vashem Studies XV*.
- Браунинг 2017: Ch. Browning, *Ordinary Men*, New York/London/Toronto/New Delhi/Auckland: Harper-Perennial.
- Бугарчић 2010: К. Бугарчић, Историја у романима Давида Албахарија, *Београдски књижевни часопис*, година IV, број 19, <<http://www.bgknjizevnicasopis.rs/?sadrzaj=arhivabKC019>>, 19. 6. 2022.
- Верват 2020: S. Vervat, *Holokaust, rat i transnacionalno sećanje*, Novi Sad: Akadmeska knjiga.
- Гесен 2005: А. Gessen, Where Imagination Fails: Remembering the Holocaust in Götz and Meyer by David Albahar, *Serbian Studies, Journal of the North American Society for Serbian Studies*, Vol. 19, No. 1.
- Тодорић 2012: Г. Тодорић, Интерпретација романа Геџ и Мајер Давида Албахарија у кључу образовања о Холокаусту, *Методички Вуџици*, бр. 3.
- Хачион 1996: L. Načion, *Poetika postmodernizma*, Novi Sad: Svetovi.
- Херш 2012: М. Hirsch, The Generation of Postmemory, *Poetics Today*, New York: Columbia University Press, 100–126.
- Херш 2012: М. Hirsch, The Generation of Postmemory Writing and Visual Culture After The Holocaust, *Poetics Today*, New York: Columbia University Press.
- Цветковић 2021: Д. Цветковић, *Од Тојновских шупа до Сајмишта*, Београд: Музеј Жртва Геноцида.

ИЗВОРИ

- Пројекат Естер, <<https://ester.rs/>>, 22. 6. 2022.
- Пројекат Сајмиште Инфо, <<http://www.starosajmiste.info/>>, 22. 6. 2022.
- Сајмиште: Историја Једног Логора, History of a Camp, Дводелна Телевизијска Емисија B92, 2009, <<http://www.mefedia.com/entry/samlin-the-history-of-a-camp-part-1/14024900>>, 22. 6. 2022.
- <<http://www.mefedia.com/entry/samlin-the-history-of-a-camp-part-2/14152901>>, 22. 6. 2022.

BLOODY FEEDBACK – GEC I MAJER IN THE MIRROR OF DEATH

Summary

The Holocaust represents unprecedented suffering in human history. At its root is genocidal murderous intent, incorporated into Nazi theology, eugenics and Übermensch theory, resulting in the complete destruction of the Jewish people, Roma, and Slavic peoples as hostile people whose spiritual and biological value is far below the value of the German-higher race. The Holocaust as an unprecedented phenomenon in the history of mankind within the framework of science and literature can be interpreted anthropologically and geopolitically on a global, European and local level. Albahari's novel *Gec i Majer* gives us an insight into the Holocaust in Serbia, more precisely Belgrade, within the walls of the Semlin Judenlager and beyond. Literary reading gives a hyper-realistic look at the time of suffering through the eyes of victims and criminals and the ubiquitous trauma of the second generation – the children of camp survivors. The Holocaust, as its moving spirit, includes the phenomenon of evil. He who does evil experiences a profound psychic transformation, and so does his depersonalized and dehumanized victim. Evil awakens in the criminal and victims without hope – they become the face and appearance of evil. Albahari does not forgive the attempt to see the psyche of the criminal and identify him with „ordinary people” but calls for responsibility, memory, and remembrance as a kind of fight against the evil that dwells in man because the line in which evil is born goes through the human heart. Gec and Majer do not deviate from the clichés related to lower officers; Albahari writes a novel about them like a testimony, a manual for recognizing evil and murderous intent in „ordinary people”.

Keywords: Judenlager Semlin, victims, criminals, second generation, trauma, postmodern fiction, gas truck

Jovana Stojanović

Rothschild

Finländische Kunstler von C. Gunkel, 1909